

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

گردشگری تبریز

«فرصت‌ها، چالش‌ها و راهبردهای توسعه»

مریم اصغری

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

محسن کلانتری

عضو هیأت علمی دانشگاه زنجان

سرشناسه	اصغری، مریم، ۱۳۵۹.
عنوان و نام پدیدآور	گردشگری تبریز «فرصت‌ها، چالش‌ها و راهبردهای توسعه» / مریم اصغری، محسن کلانتری.
مشخصات نشر	زنجان: آذر کلک، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	۲۱۶ ص.
شابک	۷۹۰۰۰ ریال: ۳-۸-۰۸-۶۳۵۹-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبا.
یادداشت	کتابنامه.
موضوع	گردشگری- ایران- تبریز.
موضوع	تبریز- آثار تاریخی.
شناسه افزوده	کلانتری، محسن، ۱۳۴۸.
رده بندی کنگره	۱۳۹۱ الف ۶ الف ۹ الف / G ۱۵۵
رده بندی دیویی	۹۱۵/۳۲۲۲
شماره کتاب شناسی ملی	۲۷۲۳۱۴۷

گردشگری تبریز «فرصت‌ها، چالش‌ها و راهبردهای توسعه»

مریم اصغری، محسن کلانتری

طرح جلد: نصیبه عباسی صفحه‌آرا: شبنم صفی‌لو

سال چاپ: ۱۳۹۱ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

ناشر: آذر کلک قیمت: ۷۹۰۰ تومان

نشانی: زنجان - خیابان شهدا - ساختمان کوروش ۱۴ - واحد ۲۱

تلفن: ۵۲۶۲۱۳۱ - ۰۲۴۱ نمابر: ۵۲۵۸۸۵۷ - ۰۲۴۱

فروشگاه اینترنتی:

www.azarkelk.com

www.azarbook.com

حق چاپ محفوظ است.

صفحه	فهرست مطالب
۱۳	پیشگفتار
۱۷	فصل نخستین. گردشگری شهری و ضرورت پرداختن به آن
۲۴	۱.۱. گردشگری در جهان
۲۵	۲.۱. گردشگری در ایران
۲۸	۳.۱. رابطه شهرنشینی و گردشگری
۲۹	۴.۱. گردشگری شهری
۳۰	۵.۱. برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری شهری
۳۱	۶.۱. گردشگری و کاربری اراضی شهری
۳۱	۷.۱. عناصر گردشگری شهری
۳۲	۸.۱. انواع شهرهای گردشگری
۳۲	۱.۸.۱. شهرهای تفرجگاهی، ییلاقی و ساحلی
۳۳	۲.۸.۱. شهرهای هنری و موزه‌ای
۳۳	۳.۸.۱. شهرهای کنگره‌ای و همایشی
۳۴	۴.۸.۱. شهرهای آب معدنی، درمانی
۳۴	۵.۸.۱. شهرهای بازنشستگان
۳۴	۹.۱. پیامدهای گردشگری شهری
۳۵	۱.۹.۱. پیامدهای اقتصادی گردشگری شهری
۳۶	۱.۱.۹.۱. درآمدزایی
۳۶	۲.۱.۹.۱. اشتغال‌زایی
۳۷	۲.۹.۱. پیامدهای فرهنگی و اجتماعی گردشگری شهری
۳۸	۳.۹.۱. پیامدهای محیطی گردشگری شهری
۳۸	۱۰.۱. گردشگری شهری پایدار
۴۱	۱۱.۱. پیشینه‌ی مطالعه‌ی گردشگری شهری
۵۱	فصل دوم. فرصت‌ها و چالش‌های توسعه‌ی گردشگری تبریز
۵۴	۱.۲. تاریخچه‌ی شهر تبریز
۵۶	۲.۲. ویژگی‌های طبیعی و بوم‌شناختی
۵۸	۳.۲. ویژگی‌های انسانی
۶۰	۴.۲. ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی
۶۰	۵.۲. ویژگی‌های اقتصادی
۶۲	۶.۲. روند تکوین و رشد تبریز

صفحه	فهرست مطالب
۶۳	۷.۲. بافت کالبدی تبریز
۶۵	۸.۲. کاربری اراضی
۶۶	۹.۲. جاذبه‌های گردشگری تبریز
۶۷	۱.۹.۲. جاذبه‌های تاریخی، باستانی
۶۷	۱.۱.۹.۲. بازار تبریز
۷۲	۲.۱.۹.۲. مساجد تبریز
۷۳	۱.۲.۱.۹.۲. ارگ یا مسجد علیشاه
۷۷	۲.۲.۱.۹.۲. مسجد جامع تبریز
۷۸	۳.۲.۱.۹.۲. مسجد جهانشاه یا مسجد کبود
۸۰	۳.۱.۹.۲. موزه‌ها
۸۱	۱.۳.۱.۹.۲. موزه‌ی آذربایجان
۸۲	۲.۳.۱.۹.۲. موزه‌ی مشروطه
۸۴	۳.۳.۱.۹.۲. موزه‌ی قرآن و کتابت
۸۶	۴.۳.۱.۹.۲. موزه‌ی سنجش
۸۷	۵.۳.۱.۹.۲. موزه‌ی عصر آهن واقع در محوطه باستانی مسجد کبود
۸۸	۴.۱.۹.۲. بناهای خاص
۸۸	۱.۴.۱.۹.۲. ربع رشیدی
۹۰	۲.۴.۱.۹.۲. کاخ شهرداری
۹۲	۳.۴.۱.۹.۲. ایل‌گلی
۹۵	۵.۱.۹.۲. زیارتگاه‌ها و مقبره‌ها
۹۵	۱.۵.۱.۹.۲. مقبره الشعراء
۹۷	۶.۱.۹.۲. خانه‌های قدیمی و تاریخی
۹۷	۱.۶.۱.۹.۲. خانه‌ی شربت اوغلی یا فرهنگسرای تبریز
۹۸	۲.۶.۱.۹.۲. خانه‌ی حیدرزاده
۱۰۰	۲.۹.۲. جاذبه‌های فرهنگی و هنری
۱۰۰	۱.۲.۹.۲. صنایع دستی
۱۰۲	۲.۲.۹.۲. نمایشگاه بین‌المللی
۱۰۳	۳.۲.۹.۲. سینماها و سالن‌های نمایش
۱۰۵	۱۰.۲. پارک‌ها و فضاهای سبز
۱۰۷	۱۱.۲. فضاهای ورزشی

صفحه	فهرست مطالب
۱۰۹	۱۲.۲. تجهیزات و تسهیلات گردشگری
۱۰۹	۱.۱۲.۲. تأسیسات و تجهیزات اقامتی
۱۱۷	۱۳.۲. امکانات زیربنایی و حمل و نقل
۱۱۷	۱.۱۳.۲. شبکه‌های ارتباطی درون شهری
۱۲۰	۲.۱۳.۲. حمل و نقل درون شهری
۱۲۴	۳.۱۳.۲. پارکینگ
۱۲۷	فصل سوم. راهبردهای توسعه‌ی گردشگری تبریز
۱۳۰	۱.۳. معرفی مدل تحلیلی سوات
۱۳۹	۲.۳. قوت‌ها و ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای گردشگری شهر تبریز
۱۵۹	۳.۳. عوامل داخلی مؤثر بر گردشگری شهر تبریز
۱۶۲	۴.۳. عوامل خارجی مؤثر بر گردشگری شهر تبریز
۱۶۵	۵.۳. مجموعه راهبردهای توسعه‌ی گردشگری تبریز
۱۶۵	۱.۵.۳. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی
۱۶۸	۲.۵.۳. ماتریس ارزیابی عوامل خارجی
۱۷۲	۳.۵.۳. ماتریس قوت‌ها، ضعف‌ها، تهدیدات و فرصت‌ها
۱۷۹	۱.۳.۵.۳. راهبردهای تهاجمی
۱۷۹	۲.۳.۵.۳. راهبردهای تنوع
۱۸۰	۳.۳.۵.۳. راهبردهای بازنگری
۱۸۰	۴.۳.۵.۳. راهبردهای تدافعی
۱۸۲	۴.۵.۳. ماتریس داخلی و خارجی
۱۸۳	۵.۵.۳. ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی کمی
۱۹۳	فصل چهارم: نتیجه‌گیری
۱۹۵	۱.۴. نتیجه‌گیری
۱۹۹	۲.۴. مهم‌ترین راهبردهای توسعه‌ی گردشگری تبریز
۲۰۳	فهرست منابع

فهرست جداول

صفحه

۲۱	جدول شماره ۱.۱. ده شهر برتر جهان با بیشترین تعداد گردشگر بین‌المللی
۵۹	جدول شماره ۱.۲. روند افزایش جمعیت شهر تبریز در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۱۹
۶۰	جدول شماره ۲.۲. تحولات جمعیت شهرنشین تبریز از سال ۱۳۴۵-۱۳۸۵
۶۱	جدول شماره ۳.۲. تغییرات سهم شاغلان تبریز در بخش‌های عمده‌ی فعالیت
۶۶	جدول شماره ۴.۲. کاربری اراضی شهر تبریز بر اساس طرح جامع شهر
۱۰۳	جدول شماره ۵.۲. روند کاهشی تعداد سینماهای استان آذربایجان شرقی
۱۰۷	جدول شماره ۶.۲. توزیع پارک‌های شهر تبریز بر اساس اندازه و عملکرد
۱۰۷	جدول شماره ۷.۲. تعداد و مساحت پارک‌ها به تفکیک مناطق شهرداری
۱۰۸	جدول شماره ۸.۲. مکان‌های ورزشی آذربایجان شرقی، شهرستان و شهر تبریز
۱۰۹	جدول شماره ۹.۲. مکان‌های ورزشی و رشته‌های ورزشی در شهر تبریز
۱۱۰	جدول شماره ۱۰.۲. مشخصات هتل‌های استان آذربایجان شرقی و شهر تبریز
۱۱۱	جدول شماره ۱۱.۲. تعداد و درصد هتل‌های استان و کشور
۱۱۳	جدول شماره ۱۲.۲. نسبت اشغال اتاق و تخت طی ماه‌های مختلف سال
۱۱۵	جدول شماره ۱۳.۲. مشخصات مهمان‌پذیرهای شهر تبریز
۱۲۱	جدول شماره ۱۴.۲. متوسط عمر ناوگان اتوبوسرانی شهر تبریز
۱۲۲	جدول شماره ۱۵.۲. آمار ناوگان تاکسیرانی سال ۱۳۸۷
۱۴۲	جدول شماره ۱.۳. مؤسسات درمانی استان آذربایجان شرقی و شهرستان تبریز
۱۴۲	جدول شماره ۲.۳. مقایسه مراکز بهداشتی و درمانی استان‌های شمال غرب کشور
۱۵۶	جدول شماره ۳.۳. آمار تصادفات جاده‌ای استان آذربایجان شرقی
۱۵۹	جدول شماره ۴.۳. ماتریس عوامل داخلی مؤثر بر توسعه‌ی گردشگری تبریز
۱۶	جدول شماره ۵.۳. ماتریس عوامل خارجی مؤثر بر توسعه‌ی گردشگری تبریز
۱۶۵	جدول شماره ۶.۳. ماتریس ارزیابی عوامل داخلی
۱۶۹	جدول شماره ۷.۳. ماتریس ارزیابی عوامل خارجی
۱۷۳	جدول شماره ۸.۳. تهدیدات، فرصت‌ها، قوت‌ها و ضعف‌های گردشگری تبریز
۱۸۴	جدول شماره ۹.۳. ماتریس برنامه‌ریزی راهبردی کمی گردشگری شهر تبریز

۵۷	نقشه‌ی شماره ۱.۲. موقعیت شهر تبریز در کشور، استان و شهرستان تبریز
۶۹	نقشه‌ی شماره ۲.۲. موقعیت مجموعه‌ی بازار و نواحی پیرامون آن
۹۹	نقشه‌ی شماره ۳.۲. توزیع فضایی جاذبه‌های تاریخی، باستانی شهر تبریز
۱۰۵	نقشه‌ی شماره ۴.۲. توزیع فضایی جاذبه‌های فرهنگی، هنری
۱۰۶	نقشه‌ی شماره ۵.۲. پراکنش انواع پارک‌های شهری تبریز
۱۱۴	نقشه‌ی شماره ۶.۲. توزیع فضایی هتل‌ها در سطح شهر تبریز
۱۱۷	نقشه‌ی شماره ۷.۲. توزیع فضایی مهمان‌پذیرهای تبریز
۱۱۸	نقشه‌ی شماره ۸.۲. آشفته‌گی معابر در بخش مرکزی شهر تبریز
۱۲۳	نقشه‌ی شماره ۹.۲. محدوده طرح ترافیک شهر تبریز
۱۲۶	نقشه‌ی شماره ۱۰.۲. توزیع پارکینگ‌های درون و پیرامون محدوده‌ی طرح ترافیک

۴۰	نمودار شماره ۱.۱. گردشگری و محیط زیست
۱۱۱	نمودار شماره ۱.۲. تعداد هتل های استان آذربایجان شرقی و تبریز
۱۱۲	نمودار شماره ۲.۲. مقایسه ی درصد هتل های استان آذربایجان شرقی و کشور
۱۱۴	نمودار شماره ۳.۲. مقایسه ی درصد هتل ها و مهمان پذیرهای تبریز
۱۱۵	نمودار شماره ۴.۲. مهمان پذیرهای تبریز بر حسب درجه
۱۳۳	نمودار شماره ۱.۳. ماتریس سوات و نحوه تعیین راهبردها
۱۳۳	نمودار شماره ۲.۳. ابعاد چهارگانه تحلیل سوات
۱۳۵	نمودار شماره ۳.۳. الگوی یکپارچه ی برنامه ریزی راهبردی
۱۳۶	نمودار شماره ۴.۳. ماتریس عوامل خارجی و داخلی
۱۳۶	نمودار شماره ۵.۳. چارچوب تحلیلی تدوین راهبردها
۱۴۶	نمودار شماره ۶.۳. مؤلفه های مؤثر بر توسعه ی گردشگری
۱۸۲	نمودار شماره ۷.۳. ماتریس داخلی و خارجی

فهرست عکس‌ها

صفحه

۷۰	عکس شماره ۱.۲. تیمچه مظفریه‌ی بازار تبریز
۷۱	عکس شماره ۲.۲. نمایی دیگر از تیمچه مظفریه‌ی بازار تبریز
۷۵	عکس شماره ۳.۲. ارگ تبریز
۷۵	عکس شماره ۴.۲. نمایی از عدم رعایت حریم ارگ تبریز
۷۶	عکس شماره ۵.۲. تالار ارگ یا (شیرخورشید)، خواهرخوانده تالار سنت پترزبورگ
۷۸	عکس شماره ۶.۲. نمایی از درون مسجد جامع تبریز
۷۹	عکس شماره ۷.۲. نمای بیرونی مسجد کبود تبریز
۸۰	عکس شماره ۸.۲. نمای داخلی مسجد کبود تبریز
۸۲	عکس شماره ۹.۲. برخی اشیاء موزه‌ی آذربایجان تبریز
۸۳	عکس شماره ۱۰.۲. محوطه‌ی موزه‌ی مشروطه تبریز
۸۴	عکس شماره ۱۱.۲. موزه‌ی مشروطه‌ی تبریز
۸۵	عکس شماره ۱۲.۲. موزه‌ی قرآن و کتابت
۸۶	عکس شماره ۱۳.۲. ساختمان موزه‌ی سنجش
۸۷	عکس شماره ۱۴.۲. اشیاء کشف شده در محوطه‌ی باستانی مسجد کبود
۸۸	عکس شماره ۱۵.۲. گورهای کشف شده در محوطه‌ی باستانی مسجد کبود
۹۰	عکس شماره ۱۶.۲. خرابه‌های ربع رشیدی
۹۱	عکس شماره ۱۷.۲. نمایی از کاخ شهرداری
۹۲	عکس شماره ۱۸.۲. کاخ شهرداری تبریز
۹۳	عکس شماره ۱۹.۲. عمارت ایل‌گلی (شاه‌گلی)
۹۴	عکس شماره ۲۰.۲. ایل‌گلی، شاه‌گلی
۹۶	عکس شماره ۲۱.۲. نمایی از مقبره الشعراء
۹۹	عکس شماره ۲۲.۲. نمای بیرونی خانه‌ی حیدرزاده
۱۰۰	عکس شماره ۲۳.۲. فرش و گلیم دستبافت تبریز
۱۰۱	عکس شماره ۲۴.۲. سفالگری، یکی از صنایع دستی تبریز
۱۰۴	عکس شماره ۲۵.۲. سینمایی در شهر تبریز
۱۱۶	عکس شماره ۲۶.۲. مهمان‌پذیری در شهر تبریز
۱۱۹	عکس شماره ۲۷.۲. توقف خودروها، شلوغی و ازدحام در بخش مرکزی تبریز
۱۲۰	عکس شماره ۲۸.۲. ازدحام در پیاده‌روهای اطراف بازار تاریخی تبریز
۱۲۵	عکس شماره ۲۹.۲. تشدید ازدحام در پیاده‌رو در نتیجه‌ی وجود پارکینگ

صفحه	فهرست عکس‌ها
۱۴۰	عکس شماره ۱.۳. تفرجگاه عون‌بن علی
۱۴۴	عکس شماره ۲.۳. حمام نوبر تبریز
۱۵۰	عکس شماره ۳.۳. مسیرهای متروی تبریز
۱۵۱	عکس شماره ۴.۳. موقعیت شهر تبریز در مسیر جاده‌ی ابریشم
۱۵۸	عکس شماره ۵.۳. منظره‌ای از خشک شدن بخشی از دریاچه‌ی ارومیه

پیشگفتار

گردشگری یکی از گسترده‌ترین و متنوع‌ترین فعالیت‌های اقتصادی جهان است. در بسیاری از کشورها، این فعالیت مهم‌ترین منبع کسب درآمد، ایجاد اشتغال و انگیزه‌ی اصلی توسعه‌ی زیرساخت‌ها و تسهیلات زیربنایی است. سالانه میلیون‌ها نفر، میلیاردها دلار هزینه می‌کنند تا در داخل یا خارج از مرزهای کشور خود به گردشگری بپردازند. گذشته از منافع و مزایای گردشگری، دلیل اهمیت‌یابی روزافزون این فعالیت این است که راهی نزدیک برای رسیدن به توسعه پایدار به ویژه در کشورهای در حال توسعه است، چرا که گردشگری منبعی تمام نشدنی و تأثیرات تخریبی زیست‌محیطی کمتری دارد (درام و مور، ۱۳۸۷: ۱).

شهرها یکی از مکان‌های مهم برای گردشگری است، به ویژه شهرهای بزرگ، همه ساله گردشگران زیادی را به سوی خود جلب می‌کنند.

شهرها میراث سال‌ها دگرگونی و پویایی کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هستند و با توجه به برخورداری از جاذبه‌ها و عناصر مرتبط با گردشگری نظیر جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی، مذهبی، تجاری، مهمان‌سرا، مهمان‌پذیر، دفاتر خدمات مسافرتی و جهانگردی، مجتمع‌های تفریحی و گردشگری و ... پذیرای خیل عظیم گردشگران داخلی و خارجی هستند و با توجه به توانمندی‌های گوناگونی که دارند، با جذب گردشگران و مسافران، برای شهرها منافع اقتصادی سرشاری فراهم می‌سازند، به گونه‌ای

که برخی از شهرهای جهان، عملکرد و نقش تخصصی و ویژه‌ای در زمینه‌ی گردشگری پیدا کرده‌اند (دیناری، ۱۳۸۴: ۲۵۵).

گردشگری شهری راهکاری مهم برای رسیدن به توسعه‌ی پایدار شهری است و فرصت‌ها و امکانات فراوانی برای رشد و توسعه‌ی شهرها پدید می‌آورد. نکته‌ی مهم در این زمینه این است که گردشگری شهری همانند بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی باید به گونه‌ای همه جانبه و یکپارچه توسعه یابد و چنانچه تنها به جنبه‌ی اقتصادی آن توجه شود منشأ مسایل و مشکلات زیادی خواهد بود، بنابراین لازم است توسعه‌ی گردشگری شهری به نحوی سامان داده شود که بیشترین پیامد مثبت و کمترین نتایج منفی را در برداشته باشد.

بدین ترتیب هر گونه برنامه‌ریزی در زمینه‌ی گردشگری بدون توجه به مسایل محیط طبیعی و اجتماعی، فرهنگی و حفظ تعادل و توازن اقتصادی و حقوق جامعه‌ی میزبان و میهمان مغایر با اهداف اصلی گردشگری پایدار و مغایر با مفاهیمی چون رفاه، عدالت اجتماعی و اعتلای کیفیت زندگی است (قره‌نژاد و ابوالحسنی، ۱۳۸۷: ۳۷۹).

با توجه به اهمیت گردشگری شهری در ایران، و نقش آن در توسعه‌ی شهرها، در این کتاب فرصت‌ها، چالش‌ها و راهبردهای توسعه‌ی گردشگری شهر تبریز مطالعه شده است. تبریز از کلان‌شهرهای مهم شمال غرب کشور است که توان بالایی برای توسعه‌ی گردشگری دارد. در این راستا مهم‌ترین راهبردهای توسعه‌ی گردشگری در شهر تبریز با استفاده از مدل تحلیلی سوات تبیین شده است.

مطالب کتاب در چهار فصل گنجانده شده است. در فصل نخست اهمیت و ضرورت توسعه‌ی گردشگری در شهر تبریز بیان شده است. تبیین ویژگی‌های جغرافیایی، کالبدی، جمعیتی، اقتصادی و معرفی جاذبه‌های گردشگری شهر تبریز و تجهیزات و امکانات مرتبط با گردشگری این شهر در فصل دوم بیان شده است. در فصل سوم مجموعه قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای گردشگری مورد تحلیل قرار گرفته

است و بر پایه مدل تحلیلی سوات مهم‌ترین راهبردهای توسعه‌ی گردشگری تبریز مطرح شده است و در فصل چهارم از تمامی یافته‌ها، نتیجه‌گیری شده است. نگارندگان امید آن دارند تا نوشتار حاضر برای علاقمندان، دست‌اندرکاران و مدیران شهر تبریز و توسعه‌ی گردشگری این شهر مفید واقع شود. همچنین قدردان تمامی همکاران خود در انتشارات آذرکلیک هستند که زحمت آماده‌سازی و چاپ و نشر این کتاب را به عهده داشته‌اند.

مریم اصغری^۱

محسن کلانتری^۲

1. m.as56@yahoo.com

2. mohsenkalantari@yahoo.com